

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Հ Ո Ւ Ր Ր Ի Ն Ե Ր

Հուրրիների մասին առաջին անգամ յիշատակուել է հաթեան արձա-
նագրութիւնների մէջ Մուրսի կամ Մուրշի Ա-ի օրով (1790-1760) :

Պատմարան Աղոնցը իր յայտնի գրքում՝ (*Histoire d'Arménie, Les ori-
gines*, 1946), գրում է, թէ երկրորդ հազարամեակի սկիզբը նշանաւորում է
էթնիկական նոր տարրերի հեղեմոնիայով, որոնցից Հուրրիները (կամ՝ Հու-
րիները) ասպարէզ են դալիս վերին Միջագետքում կամ Մուրարտիում (էջ
21) : Գիտնական Ճորճ Պարթըն այն կարծիքն է յայտնել, թէ Հուրրիները եկել
են կենտրոնական Ասիայից, Իրանեան բարձրաւանդակի ճանապարհով ու
Զաղրոշ լեռների վրայից : Նրանք թափառական ու աւաղակարարոյ ցեղեր են
եղել, որոնք ապրել են մերթ յափշտակութիւններով, մերթ ստրկական աշխա-
տանքներ կատարելով եւ մերթ վարձկան զինուորութեան ծառայութիւննե-
րով : Նրանք միանգամից չեն խուժել, այլ նախ խմբերով աղքատ ու սնանկ ե-
կել են Միջագետք, ապա՝ հետզհետէ բազմանալով ու ծաւալուելով մեծ հոր-
դաներ են կազմել եւ մեծ թափով խուժել են : Վերջին եկողները իրենց հետ
իւրել են ձին, որ հաւանաբար դորժածում էին նրանց առաջնորդող հեղերո-
տական խաւին պատկանող ցեղերը (Եղ. Քասունի) :

Յօսելով Հուրրիների մասին, գիտնական Գէօթցէն (Gotze) Եգիպտոս
յարձակած Հիւքսոսներին համարում է Հուրրի կամ Յարրի ծագումով ցեղեր :
Հիւքսոսների արշաւանքը Եգիպտոս եւ Հուրրիների յարձակումները Սիրիայի
վրայ կազակից շարժումներ են զիւռում եւ նոյնիսկ միեւնոյն շարժման յա-
ջորդական ալիքները :

Այս ժամանակ Հուրրիները հասնում են հզօր ու ծաւալուն պետակա-
նութեան եւ իրենց տիրապետութեանն են ենթարկում ոչ միայն Հիւսիսային
Սիրիան, այլեւ արեւելեան Կապադովկիան : Նկատի ունենալով այս պարագա-
ները հաւանական են համարել, որ Հուրրիական զօրութիւնը պատճառ եղած
կարող է լինել Յատտիների (Հաթերի) աստղի նսեմացման, նրանց մեկուսացը-
նելով ու հեռու պահելով Սիրիայի ու Միջագետքի առեւտրական բանուկ ու
շահարեր պողոտաներից¹ :

Հուրրիների այս մեծ պետութիւնը, որ տեւել է մինչեւ 1500 (մ. թ.
ա.), Ասորեստանցիները յանդարտաւ են կոչել, իսկ Եգիպտացիները իրենց
աւելի հին արձանագրութիւններում Նախարիմա կամ Նախարիմա են անուանել
այն տէրութիւնը, որ իշխել է Հիւսիսային Սիրիայի ու արեւմտեան Միջա-
գետքի վրայ (Տե՛ս՝ Յաշտրեան, «Հայաստանի Սեպ. Շրջ. Պատմութիւն»)² :

¹ Ինչպէս ձիու առաքին անգամ երեւան գալու հարցը, այնպէս եւ Հի-
սիքների աստղի նսեմացման պատճառը ումանք Հիւստոսների հետ եւ կապում,
ուրիշներ՝ Հուրրիների հետ, ու այլ գիտնականներ՝ Միտանիների հետ :

² Եղիա Քասունի, «Նախահայկական Հայաստան» :

Հետևաբար, եղբակացնում է Քասունին, այն զօրութիւնը, որի գէժ եղիպտացիները մաքառել են 16-րդ դարում (մ. թ. ա.), Սիրիայի տիրապետութեան համար բուն Միտանին չէր, այլ նրա նախորդը՝ Հուրրիական պետութիւնը։ Բայց Թոգմես Բ-ի օրով (1929-1901) եղիպտացիները կարող էին Սիրիան իրենց ստացուածքը համարել։ Եղիպտացիների հետ այս հարևարամեայ պատերազմն էր, որ հաւանաբար թուլացրեց Հուրրիական զօրութիւնը Միջագետքում ու ճանապարհ բաց արեց Միտանիների յաղթանակին ու ծաւալմանը։

Միտանիները, որ Հնդեւրոպական ծագում ունէին, իրրեւ սկզբնական տիրապետութեան սահմաններ ունեցել են Տիգրիսի վերին երկու բազուկների աւազանը, Կորդուաց ու Աղճնեաց աշխարհները, այնտեղից յարձակուելով հետզհետէ գրաւել են Միջագետքի այլևայլ մասերը ու տարածուել մինչև Քերքուկ (Հին Արարիա)³։

Միտանիների ներարշաւից յետոյ, երբ նուաճում է Հուրրիական պետութիւնը, Հուրրիները մտնում են Միտանիների վարչական կազմի մէջ եւ դառնում գերակշիռ դիրքեր գրաւած տարրեր։ Որովհետեւ Միտանիները յաղթահարելով Հուրրիներին չեն կարողացել այնուամենայնիւ անտեսել ու արհամարհել նրանց, այլ հարկադրուած են եղել համաձայնութեան դաշտանց ազնականութեան հետ եւ ընդունել նրանց իրենց դաշնակցութեան մէջ։ Որովհետեւ Միտանիների դաշուց առաջ Հուրրիները ունեցել են ազնուապետական եղանակով կառավարող դաշնակցային պետութիւն (Քասունի)։

Քասունին սակայն որոշ հակասութեան մէջ է ընկնում Հուրրիների առիթով, երբ աշխատում է ուղղել Հրոզնուն։ Չեւս զիտնականը «Պուրրի երկրներ» ասելով Պուրրիներին տեղագրական նշանակութիւն է տուել, մինչդեռ իր կարծիքով ցեղագրական նշանակութիւն է ունեցել։ Քասունին պնդում է, որ «Հուրրի» եւ «Միտանի» աշխարհագրականօրէն համագոր զաղափարներ չեն։ Ոչ Միտանիի ամբողջութիւնը Հուրրիական էր եւ ոչ էլ Հուրրիների ամբողջութիւնը Միտանիական երկրների մէջ էր սահմանափակուած։ Ընդհակառակը, ասում է նա, Միտանի պետութեան սահմաններից դուրս հաստատուած Հուրրիների ենք հանդիպում իրարից անջատ եւ շատ հեռավոր տարածութիւնների վրայ։ Օրինակ Հին Կտակարանի Քոռեցիք նոյնն են Հուրրիների հետ, որոնք հաստատուել են Պաղեստինի հարաւային ծայրերում, ինչպէս Հիւսիսային Սիրիայի ծովեզերքի վրայ։ Եղել են նաեւ «Հեռավոր Հուրրիներ», որոնք բնակուելիս են եղել Ուրմիայի լճի մօտերը եւ կամ Փոքր Ասիայի արեւելեան մասերում, վերին Եփրատի կողմերը եւ Պոնտոսի սահմանների մօտ (Քասունի, «Նախահայկական Հայաստան»)։

Քասունին այստեղ պատմական սկզբունքային հարցը շփոթում է երկրորդական նշանակութիւն ունեցող հարցի հետ։ Եթէ Հուրրիները երկրորդ հազարամեակում արշաւելով Միջագետքի վրայ հիմնեցին իրենց հայրենիքն ու էկոնոմիկական իշխանութիւնը, ապա՝ նոյն ձեւով՝ Միտանիներն էլ իրենց հիւրիւն, աւելի ուշ, արշաւեցին Հուրրիների վրայ՝ նուաճեցին նրանց իշխանութիւնն ու երկիրը ու հիմնեցին իրենց թագաւորութիւնը։ Սուրարին տեղի տը-

³ Եղիա Քասունի, նոյն տեղում։

ւեց Հօւրրիններին, Հուրրինները՝ Խարրի-Միտանիններին եւ այս վերջիններս՝ հզօրացող Ասորեստանցիներին: «Հեռաւոր Հուրրինների» գոյութիւնը չի կարող արդարացնել հեղինակի առաջ քաշած տեսութիւնը ցեղերի այնպիսի տարածական պայմաններում, որպիսիք կային այդ ժամանակաշրջաններում: Եւ պատահական չէ, որ Քասունին ամփոփելով այդ ժամանակաշրջանի պատմական էթնիկական երևոյթները, հետեւեալ խմբաւորումն է անում.

ա. Սուբարիներ, շատ հին ժամանակներից Միջագետքի բնակիչներ կազմած՝ ներկայացնում են երկրի բնիկների բուն զանգուածը:

բ. Հուրրիներ, երկրորդ հազարամեակի սկիզբը մերձաւոր արեւելքից արշաւած ցեղեր, որ հպատակեցնում են Սուբարու երկիրը եւ նրա բնակչութիւնը եւ ստեղծում ազնուապետական եղանակով կառավարուող դաշնակցային մի պետութիւն:

գ. Միտանիներ, Հնդեւրոպական ցեղեր, որ գէնքով յաղթում են Միջագետքի Հուրրիններին, որոնք տկարացել էին զանազան պատճառներով, ապա՝ հաշտութիւն կնքելով նրանց հետ տեղ են տալիս նրանց իրենց պետական ու վարչական կազմում:

Տեսնում ենք, որ պատմա-էթնիկական իրադարձութիւնների կենտրոնը Միջագետքն է Սուբարիներից սկսած: Աշխարհագրական (տեղագրական — Գ. Հ.) անուանակոչութիւնը հերթաբար փոխում է ըստ նոր ցեղերի անուանակոչութիւնների: Բայց ցեղագրական անունների փոփոխութեամբ տեղագրական իմաստի փոփոխութիւն տեղի չի ունենում, եւ ինչ-որ հասկանում ենք վաղ ժամանակների համար Սուբարի կամ Սուբարտու ասելով, նոյնը աւելի յետոյ՝ ըմբռնում ենք Միտանիական պետութեան սահմանների մէջ:

Հակառակ դիտնականների մէջ տեղի ունեցած տարակարծութիւններին ցեղերի անունների շուրջ, այսուհանդերձ, անհերքելի փաստ է, որ երկրորդ հազարամեակը էթնիկական նոր կազմաւորումների մի ժամանակաշրջան է: Ահա թէ ինչու տարբեր վերաբերմունքի են արժանացել վերոյիշեալ ժողովուրդներն ու ցեղերը տարբեր պատմագէտների կողմից:

Ա.— Գիտնականներից Օլպրայթ, Սփայլըր հին Հաթեան արձանագրութիւնների յիշողութիւնները չեն ճանաչում «Սուբարի» անուամբ ժողովրդի գոյութեան առթիւ: Նոյնպէս Պրօֆ. Աճառեանը չի յիշատակում Սուբարիներին: Նա գրում է. «2500 թուականից առաջ Բաբելաստանի Սիլ քաղաքից մի սեմական գաղութ դալիս է հաստատուում Տիգրիսի միջին հոսանքի վրայ, Միտանի ժողովրդի շրջանում: Այդ Կիշ ցեղի կուլտուրական ազդեցութեամբ եւ Բաբելոնի հետ մշտական յարաբերութեամբ նոյն տեղի Միտանիները սեմականանում են, ընդունում են բաբելացուած լեզուն եւ երկու ժողովուրդները ձուլումից առաջանում է Ասորեստանի ժողովուրդը» (Հր. Աճառեան, «Հայոց լեզուի պատմութիւն», Ա. 4.):

Բ.— Պրօֆ. Ա. Խաչատրեան, Հ. Տաշեան, նոյնացնում են Սուբարիներին եւ Հուրրիններին:

Գ.— Բաբելոնացիք «Հուրրի» անունը չեն ճանաչում, որ Հաթեարի կողմից յիշատակուած մի անուն է:

Դ.— Հայ բանասէրներից Սաֆրադեանն էլ է ենթադրում, որ «Հուրրի» կամ «Հարրի» անունը Սուբարի անուան ձայնափոխութիւնից առաջացած մի ձեւ է:

Ե. — Իսկ Հ. Տաշեանն էլ առարկում է Սաֆրաղեանին, թէ նման ծայնափոխութեան համար լեզուաբանական հիմք չկայ։

Սուրարիները անկումից յետոյ Սուրարաւու երկրի վրայ եկած հետագայ ցեղերի պատմութիւնը յաճախ միախառնում է, եւ մենք տեսնում ենք, որ ոմանց կողմից Հուրրիների մասին մեր ստացած ծանօթութիւնները ուրիշների կողմից վերագրւում են Խարրի-Միտանիներին։ Եւ քիչ առաջուայ «Սուրարի-Հուրրի» միացումը կրկնւում է այս անգամ «Հուրրի-Միտանի» նոյնացումով։

ԳԵՈՐԳ ԶԱՏԻՏԵԱՆ

(Շար. 1)

4 Եղիա Քասունի, նոյն տեղում։

